

БЕНЕДИКТ СПІНОЗА

ЕТИКА

Бенедикт Спіноза

Етика

«Мультимедийное издательство Стрельбицкого»

Спіноза Б.

Етика / Б. Спіноза — «Мультимедийное издательство
Стрельбицкого»,

«Етика» - один з найвідоміших творів видатного голландського філософа португальського походження Бенедикта Спінози (лат. Benedictus de Spinoza, порт. Bento de Espinosa, 1632-1677). ***Людина, що мислить, є частиною Бога, який, на думку автора, позбавлений антропоморфізму. Таким чином, філософія «Етики» - матеріалізм. До інших творів Спінози належать «Короткий трактат про Бога, людину та її щастя», «Трактат про вдосконалення розуму», «Богословсько-політичний трактат» та «Основи філософії Декарта, доведені геометричним способом». Бенедикт Спіноза є засновником вчення про єдину субстанцію, що поділяється на два основних атрибути, - протяжність і мислення.

© Спіноза Б.

© Мультимедийное издательство
Стрельбицкого

Содержание

Частина перша	5
ВИЗНАЧЕННЯ	5
АКСІОМИ	6
ТЕЗА I	7
ТЕЗА II	8
ТЕЗА III	9
ТЕЗА IV	10
ТЕЗА V	11
ТЕЗА VI	12
ТЕЗА VII	13
ТЕЗА VIII	14
ТЕЗА IX	16
ТЕЗА X	17
ТЕЗА XI	18
ТЕЗА XII	20
ТЕЗА XIII	21
ТЕЗА XIV	22
ТЕЗА XV	23
ТЕЗА XVI	25
ТЕЗА XVII	26
ТЕЗА XVIII	28
ТЕЗА XIX	29
ТЕЗА XX	30
ТЕЗА XXI	31
ТЕЗА XXII	32
ТЕЗА XXIII	33
ТЕЗА XXIV	34
ТЕЗА XXV	35
ТЕЗА XXVI	36
ТЕЗА XXVII	37
ТЕЗА XXVIII	38
ТЕЗА XXIX	39
ТЕЗА XXX	40
Конец ознакомительного фрагмента.	41

Бенедикт Спіноза

ЕТИКА

Частина перша БОГ

ВИЗНАЧЕННЯ

I. Під самопричиною¹ я розумію те, сутність чого містить в собі існування або те, природа чого не може уявлятися інакше як існуючою.

II. Та річ називається в своєму роді скінченною, котра може бути обмежена іншою річчю такої ж природи. Наприклад, тіло називається скінченим, тому що ми завжди уявляємо інше, більше тіло. Так, мислення обмежується іншим мисленням. Але тіло не обмежується мисленням, а мислення – тілом.

III. Під субстанцією я розумію те, що існує в собі і уявляється само собою, тобто те, уявлення чого не потребує уявлення іншої речі, з котрого воно повинно було б утворитися.

IV. Під атрибутом я розумію те, що розум уявляє про субстанцію як щось, що становить її сутність.

V. Під станом² я розумію видозміни³ субстанції або те, що є в іншому, за допомоги чого воно також уявляється.

VI. Під Богом я розумію абсолютно нескінченну істоту, тобто субстанцію, що складається з нескінченних атрибутів, з котрих кожен виражає вічну й нескінченну сутність.

Пояснення

Я кажу абсолютне, а не в своєму роді нескінченне. Бо що є нескінченим тільки в своєму роді, відносно того ми можемо заперечувати нескінченні атрибути; що ж є абсолютно нескінченим, то містить в сутності своїй все, що виражає сутність та не містить в собі жодного заперечення.

VII. Та річ називається вільною, котра існує з однієї тільки потреби своєї природи і відноситься до діяльності тільки сама собою; необхідна ж або, краще сказати, вимушена річ та, котра відноситься до існування і діяльності іншими відомим і визначеним способом.

VIII. Під вічністю я розумію саме існування, наскільки воно уявляється неодмінно впливаючим вже лише з визначення вічної речі.

Пояснення

Бо таке існування, як вічна істина, уявляється як сутність речі і тому не може бути пояснене тривалістю або часом, хоча б ми уявляли собі тривалість, що не має ні початку, ні кінця.

¹ Causa sui.

² Модусом, modus.

³ Affectiones.

АКСІОМИ

- I. Все існуюче існує або в собі, або в іншому.
- II. Те, що не може бути уявлене за допомоги іншого, має бути уявлене само собою.
- III. З даної певної причини неодмінно впливає дія, і навпаки, якщо немає певної причини, то неможливо, щоби була дія.
- IV. Пізнання дії залежить від пізнання причини і містить її в собі.
- V. Речі, котрі не мають нічого спільного між собою, не можуть бути зрозумілі за допомоги одна одної, або поняття однієї речі не містить в собі поняття іншої.
- VI. Істинна ідея має бути згідна зі своїм змістом (*cum suo ideato*).
- VII. Що може бути уявлене неіснуючим, сутність того не містить в собі існування.

ТЕЗА I

Субстанція за природою передує своїм станам (модусам).

Доведення

впливає з визначень 3 і 5.

ТЕЗА II

Дві субстанції, що мають різні атрибути, не мають нічого спільного між собою.

Доведення

випливає також із визначення 3. Бо кожна субстанція має існувати в собі і уявлятися сама собою, або уявлення однієї не містить в собі уявлення іншої.

ТЕЗА ІІІ

З тих речей, котрі не мають нічого спільного між собою, одна не може бути причиною іншої.

Доведення

Якщо вони не мають нічого спільного, то, таким чином (по аксіомі 5), не можуть бути зрозумілі взаємно, а тому (по аксіомі 4) одна не може бути причиною іншої, – що і треба було довести.

ТЕЗА IV

Дві або багато різних речей різняться між собою або відмінністю атрибутів субстанцій, або відмінністю їх станів (модусів).

Доведення

Все існуюче існує або в собі, або в іншому (по аксіомі 1), тобто (за визначеннями 3 і 5) поза розумом не існує нічого, окрім субстанцій та їх станів. Отже, поза розумом немає нічого іншого, що би могло різнити багато речей між собою, окрім субстанцій, або, що те ж саме (за визначенням 4), їх атрибутів і їх станів, – що і треба було довести.

ТЕЗА V

У природі речей не може бути двох або декількох субстанцій тієї ж самої природи або того ж самого атрибута.

Доведення

Якби було декілька різних субстанцій, то вони повинні були б різнитися або відмінністю атрибутів, або відмінністю станів (за попередньою тезою). Якщо лише відмінністю атрибутів, тоді можна припустити, що може бути лише одна субстанція з одним і тим же атрибутом. Якщо ж відмінністю станів, то – оскільки субстанція за природою передує своїм станам (за тезою 1) – розглянута без станів, а сама по собі, тобто (за визначенням 3 і по аксіомі 6) розглянута правильно, вона не може бути уявлена відмінною від іншої, тобто (за попередньою тезою) не може бути кількох субстанцій, а лише одна, – що і треба було довести.

ТЕЗА VI

Одна субстанція не може бути створена іншою субстанцією.

Доведення

У природі речей не може бути двох субстанцій з однаковим атрибутом (за попередньою тезою), тобто (за тезою 2) таких, котрі б мали щось спільне між собою; тому (за тезою 3) одна не може бути причиною іншої, або одна не може походити від іншої, – що і треба було довести.

Королларій

З цього випливає, що субстанція не може бути створена чимось іншим. Бо у природі речей немає нічого, крім субстанцій та їх станів, як випливає з аксіоми I і визначень 3 і 5. Але вона не може бути створена й іншою субстанцією (за попередньою тезою). Отже, субстанція абсолютно не може бути створена чимось іншим, – що і треба було довести.

Інакше

Це ще легше довести абсурдністю протилежного. Бо якщо б субстанція могла бути створена чимось іншим, то пізнання її мало б залежати від пізнання її причини (за аксіомою 4), а тому (за визначенням 3) вона не була б субстанцією.

ТЕЗА VII

До природи субстанції належить існування.

Доведення

Субстанція не може бути створена чимось іншим (за королларієм попередньої тези); вона, таким чином, повинна бути причиною самої себе, тобто (за визначенням 1) сутність її обов'язково містить в собі існування, або до природи її належить існування, – що і треба було довести.

ТЕЗА VIII

Будь-яка субстанція є неодмінно нескінченною.

Доведення

Існує лише одна субстанція з одним і тим же атрибутом (за тезою 5), і до її природи належить існування (за тезою 7). Отже, за своєю природою вона буде існувати скінченною або нескінченною. Але вона не може бути скінченною. Бо (за визначенням 2) вона мала би бути обмеженою іншою субстанцією такої ж природи, котра також неодмінно мала б існувати (за тезою 7); тому існували б дві субстанції з однаковим атрибутом, що абсурдно (за тезою 5). Таким чином, існує нескінченна субстанція, – що і треба було довести.

Схолія I

Оскільки бути скінченним насправді становить частково заперечення, а бути нескінченним – абсолютне твердження існування будь-якої природи, то вже з однієї тези 7 випливає, що будь-яка субстанція має бути нескінченною.

Схолія II

Я не маю сумнівів, що багатьом, котрі плутано розмірковують про речі і не звикли пізнавати речі за допомоги їх першопричин, буде важко зрозуміти доведення тези 7; особливо тому, що вони не створюють відмінності між видозмінами субстанцій і самими субстанціями і не знають, яким чином відбуваються речі. Звідси випливає, що вони приписують субстанціям початок, котрий, як вони бачать, мають речі у природі. Хто не знає істинних причин речей, той все змішує і без жодної протидії з боку розуму уявляє собі дерева, що так само говорять, як люди, і уявляє, що люди можуть утворитися так само з каменів, як із насіння, і що будь-які форми можуть змінюватися в котрі завгодно форми. Так само й ті, котрі змішують божественну природу з людською, легко приписують Богу людські пристрасті, особливо коли вони не знають, яким чином пристрасті виникають в душі. Але якби люди вивчали природу субстанції, то анітрохи не сумнівалися б в істині тези 7; навіть вона була б для всіх аксіомою і належала б до загальноприйнятих понять. Бо під субстанцією вони розуміли б те, що існує в собі і уявляється само собою, тобто те, пізнання чого не потребує пізнання якої-небудь іншої речі; а під видозмінами – те, що є в іншому, так що уявлення їх утворюється від уявлення тієї речі, в котрій вони існують. Тому ми можемо мати істинні ідеї про видозміни неіснуючих, оскільки, хоча вони насправді і не існують поза розумом, все-таки сутність їх міститься в іншому так, що вони можуть бути уявлені за його ж допомоги. Істина ж субстанцій поза розумом знаходиться тільки в них самих, оскільки вони уявляються за допомоги самих себе. Отже, якщо хто-небудь скаже, що він має ясне і чітке, тобто істинне, уявлення про субстанції і тим не менш має сумніви, чи існує така субстанція, то це буде однаково, якщо б він сказав, що він має істинне уявлення і тим не менш має сумніви, чи не помилкове воно⁴; або якщо хтось стверджує, що субстанція може бути створена, то цим він також стверджує, що хибна ідея стала істинною. Абсурдніше цього не можна нічого собі уявити. Тому необхідно визнати, що існування субстанції, як її сутність, є вічною істиною. А звідси ми можемо зробити висновок іншим способом, що існує лише одна субстанція однієї і тієї ж природи, – що я вважав вартим зусиль довести тут. Але щоб зробити це як слід, необхідно зауважити: 1) що істинне визначення кожної речі не містить і не виражає нічого, окрім природи речі, котра визначається. З чого випливає, 2) що жодне визначення не містить і не виражає якого-небудь відомого числа індивідуумів, оскільки воно нічого іншого не виражає, окрім природи речі, котра визначається. Наприклад, визначення трикутника не виражає нічого іншого, окрім простої природи трикутника, але воно не виражає якого-небудь відомого числа трикутників. 3) Необхідно зауважити, що для кожної існуючої речі неминуче

⁴ Як це очевидно для будь-кого досить уважного.

має бути яка-небудь певна причина, з котрої вона існує. 4) Нарешті, слід зауважити, що ця причина, з котрої яка-небудь річ існує, або має міститись у самій природі і визначенні існуючої речі⁵, або має бути поза нею. З цих тез випливає, що якщо у природі існує яке-небудь відоме число індивідуумів, то неминуче має бути причина, чому існує саме стільки індивідуумів і чому не більше і не менше. Якби, наприклад, у світі існували двадцять осіб (для більшої ясності я припускаю, що вони існують одночасно і що раніше за них не існувало інших), то для того, щоб пояснити, чому їх існує двадцять, не достатньо було б показати причину людської природи загалом, але, крім того, необхідно було б показати причину, чому існує саме двадцять, а не більше і не менше, оскільки (за зауваженням 3) щодо кожної з них має існувати причина, чому вона існує. Але ця причина (за зауваженнями 2 і 3) не може міститись у самій людській природі, оскільки істинне визначення людини не містить в собі двадцяткового числа.

Тому (за зауваженням 4) причина, чому існують ці 20 осіб і, отже, чому існує кожна з них, неодмінно має існувати поза кожною із них; а звідси слід зробити абсолютний висновок, що все те, природа чого може містити декілька індивідуумів, неминуче повинно мати зовнішню причину, чому вони існують. Оскільки існування належить до природи субстанції (як вже показано в цій схолії), то її визначення безумовно має містити в собі існування, і, отже, вже з одного її визначення маємо зробити висновок про її існування. Але із її визначення (як ми вже показали в зауваженнях 2 і 3) не може впливати існування декількох субстанцій. Отже, з нього випливає, що існує лише одна субстанція однієї і тієї ж природи, – що і було запропоновано довести.

⁵ Саме тому, що до природи її належить існування.

ТЕЗА IX

Чим більше річ має реальності або існування, тим більше атрибутів належить їй.

Доведення

впливає із визначення 4.

ТЕЗА X

Кожен із атрибутів однієї субстанції має бути уявлений за допомогою себе.

Доведення

Бо атрибут є тим, що розум сприймає про субстанцію як складову її сутності (за визначенням 4), тому (за визначенням 3) він має бути уявлений за допомогою себе, – що і треба було довести.

Схолія

З цього випливає, що хоча два атрибути можуть бути уявлені, вони відмінні, тобто один існує без допомоги іншого, однак із цього ми не можемо зробити висновок, що вони становлять дві істоти або дві різні субстанції. Бо природі субстанції властиво, щоб кожен із її атрибутів уявлявся сам собою, оскільки всі атрибути, котрі вона має, були завжди разом в ній, і один із них не міг бути створений іншим; але кожен із них виражає реальність чи буття субстанції. Отже, зовсім не було абсурдом приписувати одній субстанції декілька атрибутів; навіть нічого не може бути ясніше того, що кожна істота має бути уявлена під яким-небудь атрибутом і що чим більше вона має реальності або буття, тим більше має і атрибутів, котрі виражають і необхідність, і вічність, і нескінченність; отже, нічого не може бути ясніше того, що абсолютно нескінченна істота обов'язково має визначатись (як ми висловились у визначенні 6) як істота, що складається із нескінченних атрибутів, кожен з котрих виражає відому сутність, вічну й нескінченну. Якщо ж хто-небудь запитає, за якою ознакою ми можемо розпізнати відмінність субстанцій, то нехай прочитає наступні тези, котрі показують, що у природі речей існує лише одна субстанція і вона абсолютно нескінченна, тому марно було б шукати таку ознаку.

ТЕЗА XI

Бог, або субстанція, що складається із нескінченно багатьох атрибутів, кожен з котрих виражає вічну і нескінченну сутність, неодмінно існує.

Доведення

Якщо заперечуєш це, то уяви собі, чи можливо, щоби Бог не існував. Це означало б (за аксіомою 7), що сутність його не містить в собі існування; але це (за тезою 7) абсурдно. Таким чином, Бог неодмінно існує, – що і треба було довести.

Інакше

Для кожної речі має бути показана причина або підстава як того, чому вона існує, так і того, чому вона не існує. Наприклад, якщо існує трикутник, то має бути причина або підстава, чому він існує; якщо ж він не існує, то також має бути причина або підстава, котра перешкоджає тому, щоб він існував, або котра знищує його існування. Але ця підстава або причина мають міститись або в самій речі, або за її межами. Наприклад, підставу, чому не може існувати квадратне коло, вказує сама його природа; саме тому, що це містить в собі протиріччя. Чому, навпаки, субстанція існує, впливає також із її природи, котра саме містить в собі існування (за тезою 7). Але підстава, чому існує коло або трикутник, або чому вони не існують, впливає не із їх природи, а із порядку всієї тілесної природи. Тому що із нього має впливати – або щоби трикутник неодмінно існував, або щоби було неможливо, аби він існував. І це само собою зрозуміло. З цього впливає, що неодмінно існує те, щодо чого немає жодної підстави або причини, котра перешкоджала б, щоб воно існувало. Отже, якщо не може бути жодної підстави або причини, котра б перешкоджала, щоби Бог існував, або котра б знищила його існування, тоді цілком можна зробити висновок, що він неодмінно існує. Але якби існувала така підстава або причина, тоді вони мали би бути або у самій природі Бога, або поза нею, тобто в іншій субстанції і з іншою природою. Тому що якби вона була з такою самою природою, тоді цим самим можна було б припустити, що Бог існує. Але субстанція, котра була б іншої природи, не мала б нічого спільного із Богом (за тезою 2) і тому не могла б ані дати, ані знищити його існування. Отже, якщо підстава або причина, котра знищувала би божественне існування, не може існувати поза божественної природи, тоді вона неодмінно має перебувати, якщо Бог не існує, у самій його природі, котра саме тому містила б в собі протиріччя. Але стверджувати це про істоту абсолютно нескінченному, найвище досконалу абсурдно; таким чином, ні у Богові, ні поза Богом немає підстави або причини, котра б знищувала його існування, і тому Бог неодмінно існує, – що і треба було довести.

Інакше

Мати можливість не існувати є безсилля, і навпаки, мати можливість існувати є могутність (як це зрозуміло само собою). Отже, якщо те, що вже неодмінно існує, є лише скінченними істотами, то значить, що скінченні істоти могутніші за істоту абсолютно нескінченну; а це (як зрозуміло само собою) абсурдно. Отже, або ніщо не існує, або ж неодмінно існує і є абсолютно нескінченною істотою. Але ми існуємо або в нас, або в іншому, що неодмінно існує (див. аксіому 1 і тезу 7). Отже, абсолютно нескінченна істота, тобто Бог (за визначенням 6), неодмінно існує, – що і треба було довести.

Схолія

В цьому останньому доведенні я хотів показати існування Бога a posteriori для того, щоб доведення можна було легше зрозуміти, а не тому, щоб із тієї ж самої підстави існування Бога не впливало a priori. Бо із твердження «мати можливість існувати є могутність» впливає, що чим більше реальності властиво природі якої-небудь речі, тим більше вона має в собі сил, щоб існувати; тому абсолютно нескінченна істота, або Бог, має в собі абсолютну силу існування, і тому він абсолютно існує. Проте багато хто, можливо, ледве зрозуміє очевидність цього дове-

дення, оскільки вони звикли бачити тільки ті речі, котрі відбуваються через зовнішні причини, і ті речі, котрі відбуваються швидко, тобто котрі легко існують, здаються їм і такими, що швидко гинуть; навпаки, ті речі вони вважають важчими для виконання, тобто не настільки легкими для існування, для котрих, на їх думку, багато що потрібно. Але щоб звільнити їх від цих забобонів, мені не потрібно показувати, в якому сенсі вірна наступна теза: що швидко відбувається, то швидко і гине, а також і те, чи дійсно відносно цілої природи все однаково легко чи ні; але достатньо буде лише зауважити, що я говорю не про речі, котрі відбуваються через зовнішні причини, а про одні субстанції, котрі (за тезою 6) не можуть бути викликані жодною зовнішньою причиною. Бо речі, котрі відбуваються через зовнішні причини, складаються вони з багатьох частин або небагатьох, всім, що є в них досконалого або реального, зобов'язані зовнішній причині, і тому їх існування походить від одної досконалості зовнішньої причини, а не їх власної. Навпаки, субстанція всім, що вона має досконалого, не зобов'язана жодній зовнішній причині; тому її існування має походити від однієї її природи, котра є нічим іншим як її сутністю. Отже, досконалість не знищує існування речі, але, навпаки, дає його; недосконалість же знищує його, і тому ні в чиему іншому існування ми не можемо бути більш впевнені, ніж в існуванні абсолютно нескінченної і досконалої істоти, тобто Бога. Дійсно, оскільки його сутність виключає будь-яку недосконалість і містить в собі абсолютну досконалість, то цим вона усуває будь-яку причину сумнівів в його існуванні і дає найвищу впевненість в ньому, що, я думаю, буде зрозуміло і для посередньої уваги.

ТЕЗА XII

Не може бути правильно зрозумілим жоден атрибут субстанції, з котрого випливало би, що субстанція може бути розділена.

Доведення

Бо частини, на котрі поділялася б уявлена субстанція, або збережуть сутність субстанції, або ні. Якщо перше, тоді (за тезою 8) кожна частина має бути нескінченною і (за тезою 6) причиною себе і (за тезою 5) має складатися із різного атрибута, а тому із однієї субстанції може скластися їх кілька, що (за тезою 6) абсурдно. До цього слід додати, що частини (за тезою 2) не мали нічого спільного зі своїм цілим, і ціле (за визначенням 4 і тезою 10) могло б існувати і бути уявленим без своїх частин; у безглуздості цього не сумнівається ніхто. Якщо ж припустити друге, тобто що частини не збережуть природи субстанції, тоді з цього випливало би, що коли вся субстанція розділилася б на рівні частини, то вона втратила б природу субстанції й перестала б існувати, що (за тезою 7) абсурдно.

ТЕЗА XIII

Абсолютно нескінченна субстанція неподільна.

Доведення

Бо якби вона була подільна, то частини, на котрі вона була б розділена, або збережуть природу субстанції абсолютно нескінченною, або ні. Якщо перше, то, значить, буде кілька субстанцій з однією і тією ж природою, що (за тезою 5) безглуздо. Якщо ж прийняти друге, то це значило б (як вище), що абсолютно нескінченна субстанція може перестати існувати, що (за тезою 11) також абсурдно.

Королларій

З цього випливає, що жодна субстанція і, отже, жодна тілесна субстанція, оскільки вона – субстанція, не може бути подільною.

Схолія

Що субстанція неподільна, ще простіше можна зрозуміти вже з того, що природа субстанції не може бути уявлена інакше як нескінченною і що під частиною субстанції не може бути уявлено ніщо інше, окрім скінченної субстанції, – що (за тезою 8) містить в собі явне протиріччя.

ТЕЗА XIV

Окрім Бога немає і не може бути уявлена жодна субстанція.

Доведення

Оскільки Бог є абсолютно нескінченною істотою, у котрої не можна заперечувати жодного атрибута, що виражає сутність субстанції (за визначенням 6), і він існує (за тезою 11), то якби була окрім Бога яка-небудь інша субстанція, вона мала би бути такою, котру можна було б пояснити за допомогою якого-небудь атрибута Бога, і, таким чином, існували б дві субстанції з одним і тим же атрибутом, що (за тезою 5) абсурдно; саме тому поза Богом не може бути жодної субстанції і, отже, не може бути жодна й уявлена. Бо якщо б вона могла бути уявлена, то обов'язково мала б уявлятися як існуюча; але це (за першою частиною цього доведення) безглуздо. Отже, поза Богом не існує і не може бути уявлено жодної субстанції, – що і треба було довести.

Королларій I

З цього найяснішим чином випливає 1, що Бог єдиний, тобто (за визначенням 6) в природі речей існує лише одна субстанція, і вона абсолютно нескінченна, як ми вже дали зрозуміти у схоції до тези 10.

Королларій II

Випливає 2, що річ протяжна і річ мисляча є або атрибутами Бога, або (за аксіомою 1) станами атрибутів Бога.

ТЕЗА XV

Все, що є, є у Богові, і без Бога нічого не може бути і не може бути уявлено.

Доведення

Окрім Бога не існує і не може бути уявлена існуючою жодна субстанція (за тезою 14), тобто (за визначенням 3) річ, котра існує в собі і уявляється за допомоги себе. Стани (за визначенням 5) без субстанції не існують і не можуть бути уявлені; тому вони можуть існувати в одній божественній природі і лише за її допомоги можуть бути уявлені. А окрім субстанції і станів немає нічого (за аксіомою 1). Отже, без Бога немає нічого і нічого не може бути уявлено, – що і треба було довести.

Схолія

потрібно збільшуватися і, нарешті, із визначеної перетвориться на невизначену. А оскільки ці абсурдні твердження впливають, на їхню думку, з того, що передбачається нескінченна величина, то вони і роблять висновок звідси, що тілесна субстанція має бути скінченною і, отже, не належить до сутності Бога. Другий аргумент також виводиться з найвищої досконалості Бога. Бог, кажуть вони, оскільки він є найвище досконалою істотою, не може страждати, а тілесна субстанція, оскільки вона подільна, може страждати; з цього випливає, що вона не належить до сутності Бога. Такі є аргументи, котрі я знаходжу у письменників і котрими вони намагаються показати, що тілесна субстанція негідна божественної природи і не може належати їй. Але хто був достатньо уважний, той зрозуміє, що я вже відповів на це, оскільки ці аргументи ґрунтуються тільки на тому, що тілесна субстанція передбачається такою, котра складається із частин, абсурдність чого я вже показав (теза 12 з королларієм, теза 13). Потім, хто хоче правильно зважити всі аргументи, той побачить, що всі ті абсурдні тези (чи всі ці тези абсурдні, я поки не торкаюсь), з котрих хочуть зробити висновок, що протяжна субстанція скінченна, впливають зовсім не з того, що величина передбачається нескінченною, але з того, що нескінченна величина передбачається вимірною і складається із скінченних частин; тому з впливаючих звідси нісенітниць не можна зробити жодного іншого висновку крім того, що нескінченна величина не може бути вимірною і не може складатися із скінченних частин. А це те саме, що ми вже довели вище (за тезою 12 та ін.). Таким чином, стріла, котру пускають в нас, повертається до самих же наших супротивників. Отже, якщо вони з усього цього абсурду мають намір все-таки зробити висновок, що протяжна субстанція має бути скінченною, то вони роблять так само, якщо б хто-небудь, уявивши, що коло має властивість квадрата, зробив із цього висновок, що коло не має центру, а лінії, проведені з нього до окружності, всі рівні. Бо для того, щоб зробити висновок, що тілесна субстанція, котра насправді може бути уявлена не інакше як нескінченною, єдиною і неподільною (див. тези 8, 5 і 12), вони уявляють собі, що вона складається із скінченних частин, що вона багатократна і подільна. Подібним же чином й інші, уявивши, що лінія складається з точок, вміють вигадувати багато аргументів, котрі доводять, що лінія не може бути подільна до нескінченності. І дійсно, однаково безглуздо як припускати, що тілесна субстанція складається з тіл або частин, так і допускати, що тіло складається з поверхонь, поверхні – з ліній і лінії, нарешті, з точок. Це мають визнати всі, хто знає, що чітка підстава є безпомилковою, і особливо ті, хто заперечує існування порожнечі. Насправді, якби тілесна субстанція могла бути поділена так, щоб її частини були реально відмінні, то чому одна частина не могла би бути знищена, в той час як інші залишалися б як і раніше з'єднаними між собою? І чому всі вони мали би бути так пристосовані, аби не було порожнечі? Звичайно, з речей, котрі реально відмінні одна від іншої, одна може бути без іншої і залишатися в своєму стані. Отже, якщо у природі немає порожнечі (про що йтиметься в іншому місці), але всі речі мають з'єднуватися так, щоб не було порожнечі, то з цього також випливає, що вони не можуть бути реально відмінними, тобто тілесна субстанція, наскільки

вона є субстанцією, не може ділитися. Якщо ж хто-небудь запитає, чому ми від природи схильні ділити величину, то я відповім йому, що величина уявляється нами двома способами, а саме: або абстрактно і поверхнево, так, як ми її уявляємо собі, або як субстанція, що робить лише один розум. Отже, якщо ми розглядаємо величину так, як вона уявляється в уяві, – що ми часто і легше робимо, то вона є скінченною, подільною і складається з частин; якщо ж ми почнемо розглядати її такою, котра вона є у розумі, і уявляти її, наскільки вона є субстанцією, – що дуже важко, тоді, як ми вже довели, вона виявиться нескінченною, єдиною і неподільною. Це буде досить зрозуміло для всіх, хто вміє відрізняти уяву від розуму, особливо якщо мати на увазі те, що матерія скрізь одна й та ж і що частини в ній різняться тільки тоді, коли ми уявляємо її підвладною різним станам, тому частини її різняться лише модально (за способом існування), а не реально. Наприклад, воду, наскільки вона є водою, ми уявляємо подільною і частини її віддільними одна від іншої; але якщо розглядати її як тілесну субстанцію, то вона не ділиться і не розпадається. Потім, вода, як вода, народжується і псується; але як субстанція вона і не народжується, і не псується. І цим, мені здається, я відповів і на другий аргумент, оскільки він також ґрунтується на тому, ніби матерія як субстанція є подільною і складається з частин. І навіть якби не було цього, я все-таки не розумію, чому вона не гідна божественної природи, оскільки (за тезою 14) поза Богом не може бути іншої субстанції, дію котрої вона могла б відчувати. Все, кажу я, існує у Богові, і все, що відбувається, відбувається за одними лише законами нескінченної природи Бога і впливає із необхідності його сутності (як я зараз покажу). Тому в жодному сенсі не можна сказати, що Бог випробовує дію іншої речі або що протяжна субстанція не гідна божественної природи, хоча б вона передбачалася подільною, тільки б при цьому допускалося, що вона є вічною і нескінченною. Але поки що досить про це.

ТЕЗА XVI

Із необхідності божественної природи має впливати нескінченна множина речей (тобто все, що може підпадати нескінченному розуму) нескінченними способами.

Доведення

Ця теза має бути зрозумілою кожному, якщо тільки досягнути те, що з даного визначення кожної речі розум виводить багато властивостей, котрі неодмінно впливають із неї⁶, і тим їх більше, чим більше реальності виражає визначення речі, тобто чим більше реальності містить в собі сутність певної речі. Але оскільки божественна природа має абсолютно нескінченні атрибути (за визначенням б), кожен з котрих виражає нескінченну в своєму роді сутність, то з її необхідності обов'язково має впливати нескінченна множина речей⁷ нескінченними способами, – що і треба було довести.

Королларій I

Звідси впливає, по-перше, що Бог є діючою причиною всіх речей, котрі можуть підпадати нескінченному розуму.

Королларій II

Впливає, по-друге, що Бог сам собою, а не випадково, є причиною.

Королларій III

Впливає, по-третє, що Бог є абсолютно першою причиною.

⁶ Тобто із самої сутності речі.

⁷ Тобто все, що може підпадати нескінченному розуму.

ТЕЗА XVII

Бог діє лише за законами своєї природи і ніхто його не примушує.

Доведення

Що нескінченне абсолютно впливає з однієї необхідності божественної природи або (що те ж саме) лише із законів тієї ж природи, це ми вже показали у тезі 16, а у тезі 15 довели, що ніщо не може бути уявлене без Бога, але що все існує у Богові. Тому поза ним не може бути нічого, що визначало б або примушувало його до дії, і тому Бог діє лише за законами своєї природи і ніхто його не примушує, – що і треба було довести.

Королларій I

З цього випливає, по-перше, що не існує жодної причини, котра б внутрішньо або зовнішньо спонукала б Бога до дії, окрім досконалості його природи.

Королларій II

Впливає, по-друге, що один тільки Бог є вільною причиною. Бо один тільки Бог існує з однієї лише потреби своєї природи (за тезою 11 і королларієм 1 тези 14) і діє з однієї лише необхідності своєї природи (за попередньою тезою). Тому (за визначенням 7) він один є вільною причиною, – що і треба було довести.

Схолія

Деякі вважають, що Бог є вільною причиною тому, що він, на їх думку, може зробити, щоби те, що, як ми сказали, впливає із його природи, тобто що знаходиться в його владі, не здійснювалося або не створювалося ним. Але це так само, якщо б хто-небудь сказав, що Бог може зробити, щоби з природи трикутника не впливало, що його три кути дорівнюють двом прямим кутам, або щоби з даної причини не відбулася дія, що абсурдно. Далі і без допомоги цієї тези я покажу, що ні розум, ні воля не належать до природи Бога. Втім, я знаю, що багато хто думає, ніби вони можуть довести, що природі Бога належить найвищий розум і вільна воля; бо, за їх словами, вони не знають нічого досконалішого, що вони можуть приписати Богові, як то, що в нас є найвища досконалість. Далі, хоча вони і уявляють Бога в дії найрозумнішим, однак не вірять, щоб він міг зробити існуючим все, що він дійсно собі уявляє, бо цим, на їх думку, знищувалася б могутність Бога. Якби, кажуть вони, він створив все, що є в його розумі, то він вже не міг би створити нічого більше, що, на їх думку, суперечить всемогутності Бога. Тому вони воліють стверджувати, що Бог до всього ставиться байдуже і не творить нічого, крім того, що він з якоїсь абсолютної волі визначив створити. Але мені здається, що я досить зрозуміло довів (див. тезу 16), що із найвищої могутності Бога або із нескінченної природи впливає нескінченна множина речей нескінченними способами, тобто все неодмінно впливало або постійно впливає із такою ж необхідністю; абсолютно так само, як із природи трикутника від вічності було і вічно буде впливати, що його три кути дорівнюють двом прямим. Тому всемогутність Бога від вічності була діяльною і навіки буде залишатися в тій же діяльності. Цим способом, принаймні на мою думку, всемогутність Бога встановлюється набагато досконаліше. Мої супротивники, здається, навіть відкидають всемогутність Божу⁸. Бо вони змушені визнати, що Бог містить у своєму розумі нескінченну множину речей, котрі можуть бути створені, але котрих, проте ж, він ніколи не буде спроможний створити. В іншому ж випадку, тобто якби він створив все, що він містить у своєму розумі, то цим він, на їхню думку, виснажив би свою всемогутність і став би недосконалим. Тому, щоби встановити досконалість Бога, вони змушені разом з тим стверджувати, що він не може створити все, на що розповсюджується його могутність; але я не знаю, чи можна придумати щось більш безглузде і невідповідне до всемо-

⁸ Відверто кажучи.

гутності Бога. Далі⁹, якщо до вічної сутності Бога належать розум і воля, то, звичайно, кожен із цих атрибутів слід розуміти інакше, ніж це звичайно уявляють люди. Бо розум і воля, котрі становили б сутність Бога, мали б відрізнятися від нашого розуму і волі, як небо від землі, і схожість між ними полягала б тільки в назві, так само, як схожі між собою собака-сузір'я, і собака-гавкаюча тварина. Це я доведу наступним чином: якщо розум належить до божественної природи, то він не може, за природою своєю, як наш розум, бути позаду зрозумілих речей (як багато хто думає) або ж бути одночасно із ними, оскільки Бог в силу своєї причинності існує раніше усіх речей (за королларієм I тези 16), але, навпаки, істина і формальна сутність речей саме така тому, що такою об'єктивно існує у розумі Бога. Тому розум Бога, наскільки він уявляється складовою сутності божої, є дійсно причиною речей – як їх сутності, так і їх існування. І це, здається, було помічено й тими, котрі стверджували, що розум Бога, воля і сила – те ж саме. Отже, якщо розум Бога є єдиною причиною речей, тобто (як ми показали) як їх сутності, так і їх існування, то він неодмінно має бути відмінний від них як щодо сутності, так і щодо існування. Бо створене причиною відрізняється від своєї причини саме тим, що воно отримує від причини. Наприклад, людина є причиною існування, але не сутності іншої людини¹⁰; звідси по суті вони можуть бути абсолютно подібними, але мають різнитися за існуванням. Тому якщо існування одного скінчиться, то внаслідок цього не скінчиться існування іншого; але якщо б сутність одного могла би бути знищена і стати помилковою, то була б знищена також сутність іншого. На цій підставі річ, котра є причиною і сутності, і існування якої-небудь дії, має відрізнятися від такої дії як щодо сутності, так і щодо існування. Але розум Бога є причиною і сутності, і існування нашого розуму; таким чином, розум Бога, оскільки він уявляється складовою божественної сутності, відрізняється від нашого розуму як щодо сутності, так і щодо існування, і ні в чому іншому не може бути схожий із ним, окрім назви, як нам хотілося довести. Щодо волі доведення може бути розвинене точно таким же чином, як це легко може бачити кожен.

⁹ Щоб сказати тут що-небудь про розум і волю, котрі ми приписуємо Богу.

¹⁰ Це вічна істина.

ТЕЗА XVIII

Бог є постійною (іманентною), а не перехідною, причиною всіх речей.

Доведення

Все, що існує, існує у Богові і має бути уявлене за допомоги Бога (за тезою 15), і тому (за королларієм I тези 16) Бог є причиною речей, котрі перебувають у ньому. Це перше. Далі, поза Богом не може бути жодної субстанції, тобто (за тезою 14) речі (за визначенням 3), котра існувала б поза Богом, в собі. Це друге. Отже, Бог є іманентною, а не перехідною, причиною речей – що і треба було довести.

ТЕЗА XIX

Бог або всі атрибути Бога є вічними.

Доведення

Бо Бог є (за визначенням 6) субстанцією, котра (за тезою 11) неодмінно існує, тобто (за тезою 7) субстанцією, до природи котрої належить існування, або – що те ж саме – із визначення котрої випливає, що він існує: таким чином (за визначенням 8), він є вічним. Далі, під атрибутами Бога треба розуміти те, що (за визначенням 4) виражає сутність божественної субстанції, тобто те, що належить до субстанції: те саме, кажу я, що мають містити в собі і атрибути. Але до природи субстанції (як я вже довів тезою 1) належить вічність; таким чином, кожен із атрибутів має містити в собі вічність, а тому всі вони є вічними, – що і треба було довести.

Схолія

Ця теза якнайкраще розкривається також тим способом, котрим я довів (теза 11) існування Бога. Із цього доведення, кажу я, випливає, що існування Бога, як і його сутність, є вічною істиною, потім, у 1-ій частині, 19 тезі *Principiorum philosophiae Cartesii* (Принципи Декартової філософії) я іншим способом довів вічність Бога, і тут немає потреби повторювати його.

ТЕЗА XX

Існування Бога і його сутність – те ж саме.

Доведення

Бог (за попередньою тезою) та всі його атрибути є вічними, тобто (за визначенням 8) кожен із його атрибутів виражає існування. Таким чином, ті ж самі атрибути Бога, котрі (за визначенням 4) виражають його вічну сутність, виражають разом із тим і його вічне існування, тобто те саме, що становить сутність Бога, становить разом із тим і його існування; тому існування і сутність його – те ж саме, що і треба було довести.

Королларій I

Звідси випливає 1, що існування Бога, як і його сутність, є його вічною істиною.

Королларій II

Випливає 2, що Бог або всі його атрибути є незмінними. Бо якби вони змінювалися щодо існування, то мали б також (за попередньою тезою) змінюватися і щодо сутності, тобто (як зрозуміло само собою) з істинних стати помилковими, – що абсурдно.

ТЕЗА XXI

Все, що впливає із абсолютної природи якого-небудь атрибута Бога, мало б завжди і нескінченно існувати, або ж за допомоги того ж атрибута існує вічно і нескінченно.

Доведення

Хто заперечує це, нехай уявить, якщо можливо, що в якому-небудь атрибуті Бога із його абсолютної природи впливає що-небудь, що звичайно і має обмежене існування або тривалість; наприклад, у мисленні ідея Бога. Але мислення, коли воно передбачається атрибутом Бога, неодмінно, (за тезою 11) нескінченне за своєю природою. Оскільки ж воно містить в собі ідею Бога, воно передбачається скінченним. Але скінченням (за визначенням 2) воно може бути уявлене тільки тоді, коли воно обмежується мисленням, але не мисленням, оскільки воно встановлює ідею Бога (в цьому сенсі воно передбачається скінченням), а отже, мисленням, оскільки воно не встановлює ідеї Бога, котре, однак, (за тезою 11) має неодмінно існувати. Таким чином, нам дається мислення, що не встановлює ідею Бога, і тому із його природи, оскільки воно є абсолютним мисленням, не впливає неодмінно ідея Бога (бо воно уявляється таким, що встановлює, і таким, що не встановлює ідею Бога), – що суперечить припущенню. Тому якщо ідея Бога в мисленні або що-небудь інше (однаково що, оскільки доведення має універсальний характер) в якому-небудь атрибуті Бога впливає із необхідності його абсолютної природи, то воно обов'язково має

бути нескінченням. Це перше. Далі, те, що таким чином впливає із необхідності природи якого-небудь атрибута, не може мати певної тривалості. Бо якщо ти заперечуєш це, то припусти, що річ, котра впливає із необхідності природи якого-небудь атрибута, міститься в якому-небудь атрибуті Бога, наприклад, ідея Бога – в мисленні, і припусти, що вона коли-небудь не існувала або не буде існувати. Але оскільки мислення передбачається атрибутом Бога, то воно і має неодмінно існувати і бути незмінним (за тезою 11, королларієм II тези 20). Тому за межами тривалості ідеї Бога (бо передбачається, що вона коли-небудь не існувала або не буде існувати) має існувати мислення без ідеї Бога; але це суперечить висловленим припущенням, оскільки ми припустили, що із даного мислення неодмінно впливає ідея Бога. Отже, ідея Бога в мисленні або що-небудь інше, що неодмінно впливає із абсолютної природи якого-небудь атрибута Бога, не може мати обмеженої тривалості, але за допомоги цього самого атрибута існує вічно. Це друге. Зауваж, що це ж саме слід стверджувати про будь-яку річ, котра в якому-небудь атрибуті Бога неодмінно впливає із абсолютної природи Бога.

ТЕЗА XXII

Все, що впливає з іншого якого-небудь атрибута Бога, оскільки воно змінено такою видозміною, котра за тим самим атрибутом неодмінно і нескінченно існує, також має неодмінно і нескінченно існувати.

Доведення

Доведення цієї тези ведеться таким же способом, як і попереднє.

ТЕЗА XXIII

Будь-який стан (*modus*), котрий неодмінно і нескінченно існує, мав би неодмінно впливати або із абсолютної природи якого-небудь атрибута Бога, або із якого-небудь атрибута, зміненого такою видозміною, котра і неодмінно, і нескінченно існує.

Доведення

Бо стан полягає в іншому, за допомоги чого він має уявлятися (за визначенням 5), тобто (за тезою 15) знаходиться в одному тільки Богові і може бути уявлений тільки за допомоги Бога. Отже, якщо стан уявляється неодмінно існуючим і нескінченним, то про те й інше слід зробити висновок: або він має бути уявлений за допомоги якого-небудь атрибута Бога, оскільки він уявляється таким, що виражає нескінченність і необхідність існування, або (що, за визначенням 8, те ж саме) вічність, тобто (за визначенням 6 і тезою 19) оскільки він розглядається абсолютно. Таким чином, стан, котрий існує і неодмінно, і нескінченно, має впливати із абсолютної природи якого-небудь атрибута Бога; і це або безпосередньо (про що теза 21), або за допомоги якої-небудь видозміни, котра впливає із його абсолютної природи, тобто (за попередньою тезою) котра існує і неодмінно, і нескінченно, – що і треба було довести.

ТЕЗА XXIV

Сутність речей, що походять від Бога, не містить в собі існування.

Доведення

випливає із визначення 1. Бо те, природа чого (розглядається сама в собі) містить в собі існування, є самопричиною і існує тільки внаслідок однієї потреби своєї природи.

Королларій

З цього випливає, що Бог є не тільки причиною того, щоби речі почали існувати, але також і того, що вони продовжують існувати, або (вживаючи схоластичний термін) Бог є причиною буття (*essendi*) речей. Бо існують речі або не існують, але як тільки ми досягаємо їх сутність, знаходимо, що вона не містить в собі ні існування, ні тривалості; тому сутність речей не може бути причиною ні їх існування, ні їх тривалості, а може бути причиною тільки Бог, до однієї природі котрого належить існування (за королларієм I тези 14).

ТЕЗА XXV

Бог є не лише діючою причиною існування речей, але і їх сутності.

Доведення

Якщо ти заперечуєш це, то, значить, Бог не є причиною сутності речей, і, таким чином (за аксіомою 4), сутність речей може бути уявлена без Бога. Але це (за тезою 15) абсурдно. Отже, Бог є причиною і сутності речей, – що і треба було довести.

Схолія

Ця теза ще ясніше впливає із тези 16. Бо з неї випливає, що із даної божественної природи неодмінно має впливати висновок як про сутність речей, так і про їх існування; і, кажучи коротко, в якому сенсі Бог називається причиною себе, в такому ж він має бути названий і причиною всіх речей, що ще ясніше буде видно із наступного королларія.

Королларій

Окремі речі є нічим іншим, як видозмінами атрибутів Бога або станами, в котрих атрибути Бога виражаються відомим і визначеним способом. Доведення впливає із тези 15 і визначення 5.

ТЕЗА XXVI

Річ, котра визначена до якої-небудь діяльності, неодмінно була так визначена Богом; а котра не визначена Богом, та не може сама себе визначити до діяльності.

Доведення

Те, що визначає речі до якої-небудь діяльності, безумовно є чимось позитивним (як це само собою зрозуміло); тому Бог, з потреби своєї природи, є діючою причиною як його сутності, так і існування (за тезами 25 і 16). Це перше. З цього зрозумілішим чином впливає друга частина тези. Бо якби річ, котра не визначається Богом, могла сама себе визначати, то перша частина цієї тези була б помилковою, – що абсурдно, як ми показали.

ТЕЗА XXVII

Річ, котра визначена Богом до якої-небудь діяльності, не може зробити сама себе невизначеною до діяльності.

Доведення

Ця теза випливає із аксіоми 3.

ТЕЗА XXVIII

Все окреме або кожна річ, котра є скінченною і має визначене існування, може існувати і визначатися до діяльності не інакше, якщо вона визначається до існування і діяльності іншою причиною, котра також є скінченною і має визначене існування; і, у свою чергу, ця причина може існувати і визначатися до діяльності не інакше, якщо вона визначається до існування і діяльності іншою причиною, котра також є скінченною і має визначене існування, і так до нескінченності.

Доведення

Все, що визначене до існування і діяльності, визначене так Богом (за тезою 26 і королларієм тези 24). Але те, що є скінченним і має визначене існування, не могло бути створеним абсолютною природою якого-небудь атрибута Бога; бо все, що впливає із абсолютної природи якого-небудь атрибута Бога, є нескінченним і вічним (за тезою 21). Отже, воно мало б впливати із Бога або якого-небудь його атрибута, оскільки він уявляється зміненим (*affectum*) яким-небудь чином; бо крім субстанцій і станів (*modi*) не існує нічого (за аксіомою 1 і визначеннями 3 і 5), а стани (за королларієм тези 25) є нічим іншим, як видозмінами (*affectiones*) атрибутів Бога. Але із Бога або якого-небудь його атрибута, оскільки він піддався такій видозміні, котра є вічною і нескінченною, воно теж не могло впливати (за тезою 22). Отже, воно мало б впливати або визначатися до існування і діяльності Богом або якими-небудь його атрибутом, оскільки він змінений видозміною, котра звичайно і має визначене існування. Це перше. Потім, у свою чергу, ця причина або цей стан (на тій самій підставі, котрою ми довели першу частину цієї тези) мали б визначатися іншою причиною, котра є також скінченною і має визначене існування, а ця остання, у свою чергу (на тій самій підставі), ще іншою, і так постійно (на тій самій підставі) до нескінченності, що і треба було довести.

Схолія

Оскільки щось мало би бути створене Богом безпосередньо, є саме тим, що неодмінно впливає із його абсолютної природи за допомоги цих перших атрибутів, котрі, однак, не можуть ні існувати, ні бути уявлені без Бога, то з цього впливає 1, що Бог є для речей, безпосередньо створених ним, абсолютно найближчою причиною, а не в своєму роді, як кажуть. Бо дії Бога не можуть ні існувати, ні бути уявлені без своєї причини (за тезою 15 і королларієм тези 24). Впливає 2, що Бог не може бути власне названий віддаленою причиною окремих речей інакше, як тільки в тому сенсі, щоби відрізнити ці речі від тих, котрі він створив безпосередньо або, краще, котрі впливають із його абсолютної природи. Бо під віддаленою причиною ми розуміємо таку, котра жодним чином не пов'язана із дією. Але все, що існує, існує у Богові, і так залежить від Бога, що без нього не може ні існувати, ні бути уявлене.

ТЕЗА XXIX

У природі речей немає нічого випадкового, але все визначене необхідністю божественної природи до існування і діяльності відомим чином.

Доведення

Все, що існує, існує у Богові (за тезою 15). Бог же не може бути названий випадковою річчю, бо (за тезою 11) він існує неодмінно, а не випадково. Потім, стани божественної природи впливли із неї теж неодмінно, а не випадково (за тезою 16), і це, чи розглядається божественна природа абсолютно (за тезою 21), чи оскільки вона розглядається визначеною до діяльності відомим чином (за тезою 27). Далі, Бог не тільки є причиною цих станів, оскільки вони просто існують (за королларієм тези 24), але навіть і оскільки вони розглядаються визначеними до якої-небудь діяльності (за тезою 26). Якщо б вони (за тією ж тезою) не були визначені Богом, то неможливо, а не є випадковістю, щоби вони самі визначали себе; і навпаки (за тезою 27), якщо вони визначені Богом, то неможливо, а не є випадковістю, щоби вони зробили самі себе невизначеними. Тому все визначено необхідністю божественної природи не лише до існування, але і до існування і діяльності відомим чином, і немає нічого випадкового, – що і треба було довести.

Схолія

Перш ніж я буду продовжувати далі, хочу пояснити або краще нагадати, що слід розуміти у нас під *natura naturans* (природою діючою, творчою) і що під *natura naturata* (природою пасивною, створеною). Я думаю, що вже видно із попереднього, що під *natura naturans* слід розуміти те, що існує в собі і уявляється за допомоги себе, або ті атрибути субстанції, котрі виражають вічну і нескінченну сутність, тобто (за королларієм 1 тези 14 і королларієм 2 тези 17) Бога, оскільки він розглядається як вільна причина. Під *natura ж naturata* я розумію все те, що впливає із необхідності природи Бога або кожного із атрибутів Бога, тобто всі стани (*modi*) атрибутів Бога, оскільки вони розглядаються як речі, котрі існують у Богові і котрі без Бога не можуть ані існувати, ані бути уявлені.

ТЕЗА XXX

Розум діючо-скінченний або діючо-нескінченний має охоплювати атрибути Бога і видозміни (affectiones) Бога і нічого іншого.

Доведення

Істинна ідея має бути згідна зі своїм предметом (за аксіомою 6), тобто (як зрозуміло само собою)

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.